

СПЕЦИФІКА ВИКОНАВСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В СИСТЕМІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КУЛЬТУРНИХ ПАРАДИГМ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Досліджуються особливості виконавської діяльності в системі трансформації культурних і ціннісних координат постмодернізму, що зумовили нову парадигму композиторсько-виконавської творчості.

Ключові слова: *виконавська інтерпретація, постмодернізм, парадигма, композиторсько-виконавська творчість.*

Исследуются особенности исполнительской деятельности в системе трансформации культурных и ценностных координат постмодернизма, которые обусловили новую парадигму композиторско-исполнительского творчества.

Ключевые слова: *исполнительская интерпретация, постмодернизм, парадигма, композиторско-исполнительское творчество.*

The specific of performing interpret in the system and the transformation of cultural value coordinates of postmodernism, which led to a new paradigm of composing-performing art is analyzed.

Key words: *performing interpret, postmodernism, the paradigm, composing-performing art.*

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що в сучасному арт-просторі з ускладненням художньо-комунікативних процесів постає питання переосмислення ролі інтерпретатора у звуковій реалізації художнього задуму музичного твору. Нові критерії музичної мови, форми, жанру, стилю і загалом музичного мислення композитора формують нову парадигму сучасної виконавської інтерпретації.

Сучасне виконавське мистецтво активізує когнітивне мислення музиканта-інтерпретатора в процесі роботи над створенням оригінальної виконавської версії музичного твору. Відтворення композиторського задуму пов'язане з формуванням виконавської концепції на основі детального вивчення тексту як цілісної індивідуально-стильової системи музично-виразних засобів. Але формування «виконавського тексту» залежить від специфіки розуміння музичної семантики змісту, яка на кожному новому етапі історії породжує інші смислові виміри форм і засобів утілення звукообразних ідей. У контексті певної культури формується об'єктивно-суб'єктивна сутність творчо-виконавського процесу, яка передбачає взаємодію історико-стильового й композиційно-технологічного аспектів виконавського мислення. Для сучасного виконавця-інтерпретатора важливо розуміти музично-виконавський процес як єдність композиційних, семантичних та виконавських засобів реалізації звукообразної концепції музичного твору.

Таким чином, нині актуалізуються проблема осмислення ролі музиканта-інтерпретатора, особливості семантико-комунікативного зв'язку виконавця з композиторським текстом, котрий є репрезентантом звукообразних ідей у контексті постмодерністської картини світу. Визначення ціннісно-сміслових координат сучасної музичної культури розкривають нову парадигму композиторсько-виконавської творчості в контексті останньої третини ХХ ст. Тому необхідно визначити систему принципів музичного мислення сучасних митців, що зумовлює ціннісно-сміслові координати виконавського мистецтва та розкриває роль музиканта-інтерпретатора в системі трансформації культурних парадигм постмодернізму.

Мета статті — розкрити специфіку виконавської інтерпретації в системі трансформації культурних парадигм постмодернізму, що зумовлює ціннісні координати композиторсько-виконавської творчості. При цьому об'єктом є сучасне виконавське мистецтво в арт-просторі постмодернізму, а предметом — роль виконавця-інтерпретатора в контексті сучасної парадигмальної культурної трансформації.

Новітні тенденції виконавського мистецтва в умовах останньої третини ХХ ст. набули музично-культурологічного осмислення в дисертаційних дослідженнях І. Чернкової «Музичне виконавство в ситуації постмодерну» (2007) та Т. Зінської «Музично-виконавське мистецтво в соціокультурному просторі України кінця ХХ — початку ХХІ ст.» (2011). Також вийшли друком мистецтвознавчі праці стосовно проблем музично-виконавського мистецтва, в яких досліджуються особливості формування виконавської концепції твору (О. Самойленко, Т. Сирятська, О. Фекете), специфіка музичної інтерпретації та інтерпретаційної діяльності виконавця (Б. Яворський, В. Медушевський, В. Москаленко, О. Маркова, Ю. Некрасов, А. Хитрук), осмислення постмодернізму як філософсько-естетичної парадигми та її прояв у музичному мистецтві (Т. Гуменюк, С. Балакірова, М. Северінова, Л. Кияновська) тощо. Отже, проблема дослідження ролі виконавця-інтерпретатора в системі трансформації культурних парадигм останньої третини ХХ — початку ХХІ століть потребує детальнішого вивчення.

Виконавська інтерпретація — це звукообразна, інтонаційно озвучена форма відображення суб'єктивного світу особистості. В. Медушевський зазначає, що виконавство — це особливий світ, сповнений особистісно-психологічних енергій. Унікальність творчої індивідуальності виконавця відображається через систему культурних і духовних цінностей особистості. Виконавське мислення має базуватися на цілісному розумінні й охопленні всіх етапів вивчення музичного твору: від нотного тексту, створеного композитором, до виконавської концепції, що відбиває тип особистості митця. Реконструкція думки композитора — це не лише нагальне завдання, а й квінтесенція виконавської інтерпретації, оскільки вона зумовлює певні принципи когнітивної

діяльності виконавця (виявлення стильових, семантичних і композиційних особливостей твору). Наступний етап виконавського процесу спрямований на відтворення авторського задуму в контексті творчої особистості виконавця-інтерпретатора, що полягає у виборі засобів виконавської виразності та способу їх застосування: характер звукодобування (артикуляція, педалізація, темброве забарвлення), інтонування, фразування, темпоритмічна і фактурна організація, динамічний план. Отже, виконавська інтерпретація є відображенням семантико-комунікативних зв'язків між композитором та виконавцем.

Новітній контекст виконавського мистецтва актуалізує історичний підхід у створенні інтерпретаційної версії творів. Розуміння художньої значимості твору можливе в разі осмислення його в історичному контексті епохи, стилю, а також типу музичного мислення композитора. Це, у свою чергу, допомагає в цілому виокремити постаті виконавця-інтерпретатора, котрий має певний алгоритм мислення щодо виконавської інтерпретації того чи іншого музичного твору. На чому він ґрунтується в умовах постмодернізму?

Кожний виконавець тяжіє до культурно-семантичної відповідності виконавського тексту й особистісного «Я», що в новому історико-культурному контексті може виявитися «художнім відкриттям» (Л. Мазель). У постмодернізмі, зокрема в музичній творчості, відбувається свідоме переосмислення значущості й цілісності твору мистецтва як художнього артефакту. Переосмислення ролі виконавця-співтворця в системі музичної комунікації врівноважує значущість усіх її учасників. Це, у свою чергу, свідчить про значні зміни в семантико-комунікативному діалозі співучасників виконавського процесу. Композитор перестає бути єдиним творцем, оскільки музичний зміст розкривається безпосередньо в акті його відтворення й сприйняття. Музичний твір постмодернізму як результат творчої співпраці композитора і виконавця спрямований, передусім, на реципієнта (слухача-глядача), який у результаті психічної реакції реконструює й осмислює твір як Текст. Виконавська інтерпретація в контексті постмодернізму зосереджена на пошуках нових форм репрезентації звукообразних ідей сучасних митців, зумовлених сучасною парадигмальною ситуацією.

Поняття «культурна парадигма» є ключовим не лише в оцінці світоглядних і філософсько-концептуальних вимірів буття людини в сучасній картині світу, а й у формуванні специфіки комунікативного зв'язку композитора з виконавцем та реципієнтом-слухачем. Термін «культурна парадигма» трансформувався з поняття, що вживалося у зв'язку зі зміною методологічних настанов та підходів у розумінні процесів, які відбувалися в культурному просторі, у категорію, що репрезентує цілий спектр ідей, які характеризують не лише саму культуру, а й формують певну теоретичну модель чи концепцію часу. Ця категорія є універсальною, оскільки визначає загальну

концептуальну ідею про зміст і спосіб буття людини в культурному просторі.

Концептуальні засади культурної парадигми постмодернізму можна узагальнити у певних положеннях.

1. Провідна функція мистецтва спрямована на самопізнання особистості в онтологічному контексті.

2. Експерименталізм, інноваційний вектор мистецтва, потяг до нового діалогу минулого та сучасності, відмова від канонів –макронаративів (І. Хассан, Ф. Ліотар). Як і в живописі, літературі й архітектурі, естетика музичного постмодернізму тяжіє до переосмислення традицій на основі принципів колажу, комбінаторики та цитування.

3. Нова концепція художнього твору як Тексту, що ґрунтується на культурологічних концепціях Р. Барта, М. Фуко та теорії деконструкції Ж. Дерріда.

4. Ідея інтертекстуальності, яка репрезентована принципами колажності, полістилістики, феноменом «відкритої форми» художнього твору, концепціями гри, діалогу й полілогу в контексті теорії іронії Р. Рорті, Ж. Дерріда, Ф. Джеймсона, Ч. Дженкса.

5. Переосмислення ролі митця у творчому процесі, що ґрунтується на ідеї Р. Барта про «смерть автора», та акцентування на герменевтичній діяльності реципієнта в системі художньої комунікації.

6. Феномен перфоменсу, що набуває статусу «буттєвої події» й характеризується проникненням мистецького арт-простору в повсякденне життя.

7. Відсутність романтичного «Я» і заміна його на поверхове сприйняття дійсності, внаслідок чого виникають такі поняття, як ризома, симулякр (Ж. Бодрійяр).

8. Процесуальність, інтертекстуальність, множинність і поліфонічність змісту як основні характеристики постмодерністського розуміння твору як Тексту, що впливають на його комунікативний зв'язок із суб'єктом та породжують інтерпретаційність свідомості митця.

9. Фрагментарність, нелінійний зв'язок суб'єкта з текстом, нечітко виявлена авторська позиція зумовлюють трансформацію комунікативного діалогу суб'єкта з текстом, а отже і трансформацію діалогу людини і культури. Таким чином, головну роль починають відігравати виконавський текст та слухацька свідомість.

Постмодернізм відбиває спосіб мислення людини, свідомість особистості в контексті сучасного світу. Інтерпретуюча свідомість митця й виконавця перебуває в постійному пошуку звукообразу та відповідного йому образу світу. Існує дистанція між образом і його сутністю буття, оскільки теорія постмодернізму припускає, що світ перебуває в стані нескінченного становлення, трансформується, і тому сучасне уявлення про світ — це образ, який постійно видозмінюється, тобто відображає інтерпретуючу свідомість людини.

С. Балакірова, опираючись на культурологічні концепції Р. Барта, Ж. Дерріда й М. Фуко, вважає, що, відповідно до естетики постмодернізму, «весь світ, саме життя розглядаються з позиції інтертекстуальності — як гетерогенний рухливий Текст, у контексті якого існує людина, постійно інтерпретуючи його зміст» [1, с. 9]. Дослідниця зазначає, що постмодернізм репрезентує поліфонічний, мультикультурний простір, у якому виникає певна комунікативна ігрова ситуація, що потребує від слухачів відповідної реакції співтворчості — «включення до процесу означування, тобто постійного вироблення специфічного музичного змісту» [1, с. 10]. Отже, картина світу епохи постмодернізму породжує новий принцип формотворення художнього тексту як процесу, що в контексті музичної творчості передбачає рівноправну співпрацю між композитором і виконавцем.

На посилення ролі та функції виконавця-інтерпретатора у виконанні сучасних опусів впливає концепція «відкритої форми», яка, у свою чергу формує «нову музично-виконавську поетику» (І. Чернова). Мобільність тексту, що виникає завдяки новим принципам і методам композиції, техніці письма (алеаториці, сонориці, пуантилізму, серійності), надає виконавцеві-співавтору необмеженої творчої свободи у пошуку засобів виразності, що іноді спричиняють суттєву трансформацію авторського тексту.

У цьому контексті необхідно підкреслити значення дослідження У. Еко, котрий обґрунтовує необхідність уведення до культурологічного обігу поняття «відкритий твір», що увиразнює усвідомлення свободи виконавця-інтерпретатора чи слухача-реципієнта, спрямовуючи їх на створення власної картини світу. Не лише художній зміст, а й сам принцип формотворення в сучасному мистецтві стають багатовимірними, що, у свою чергу, формує нове «поле імовірності», ситуації семантичної багатозначності, здатної стимулювати щоразу новий діяльний та інтерпретаційний вибір. Отже, постмодернізм, продовжуючи лінію модерну, виконує функцію формування нових уявлень про світ, чим і зумовлює порушення стереотипів мислення і забезпечує вільне волевиявлення індивідуумів.

Таким чином, у постмодерністській ситуації митець прагне максимально відмовитися від авторського пріоритету, використовуючи при цьому нові прийоми, зокрема «нейтральне письмо», «відкритий твір». Автор нівелює дистанцію між виконавцем-інтерпретатором, залучаючи реципієнта-слухача до художнього простору свого твору, і таким чином робить його рівноправним співтворцем, дозволяючи самому завершити весь процес створення тексту.

Інноваційні можливості сучасного виконавського простору ґрунтуються на стародавніх традиціях усного виконання творів, що відроджують принципи імпровізаційності, інвенційності, спонтанності, безпосередньої участі слухачів у створенні опусів. Відтоді як виник

записаний у певній системі нотації музичний твір, творчі взаємовідносини носіїв музики — композиторів і виконавців — перебували в процесі постійного видозмінення. Композитор і виконавець — це тандем, у якому жодна зі сторін не може існувати без іншої і в якій, водночас, кожна має власні об'єктивні творчі інтереси. Для цього тандема характерні дві протилежні тенденції — прагнення до злиття і прагнення до самовираження і самоствердження, без чого неможлива жодна творчість. Такий процес містить протиріччя, подолання яких є змістом як історії виконавства, так і самого сучасного виконавського мистецтва. Існують декілька підходів в інтерпретації творів. Так, Т. Куришева виокремила три найважливіші напрями: актуалізація, автентизм, авангард [2]. У навчальному репертуарі традиційним є академічне трактування музичних творів, тобто «класичне», гармонійно врівноважене, з точним дотриманням авторських ремарок.

Сучасна картина світу й стиль композиторського письма зумовили виникнення нового типу виконавця — це інтерпретатор-універсал, який чудово опанував різностильовий репертуар, має виразну артистичну харизму, сильну волю й енергетику, вміє «зачарувати» і зацікавити масову аудиторію. Музикант-виконавець ХХІ ст. — це, передусім, творець, котрий гармонійно поєднує різнохарактерні й різнопланові риси, що виводять його за межі однопланового поняття чи то романтичного, чи класичного спрямувань.

Для виконавця-співавтора пріоритетною є можливість подати власну інтерпретацію твору і надати йому неповторного звукового оформлення, основувшись на сформованому художньому смаку та досвіді. Власний досвід, вибір засобів виконавської виразності, їх доцільне використання, творча обдарованість і професійна майстерність надають змоги інтерпретаторові виконати твір на найвищому художньому рівні. Але немала доля в інтерпретуванні сучасних творів полягає в «інтуїтивному баченні» виконавця, що передбачає спонтанну, позасвідому участь у композиторсько-виконавській творчості.

Проте нова виконавська стратегія зумовлюється безпосередньо самим типом запису сучасної партитури. У зв'язку із цим слід зазначити, що нотний текст в умовах постмодернізму, залежно від техніки композиторського письма, має багато спільного з абстрактною графікою, в якій можна розпізнати зашифровані графічні елементи, що трактуються неоднозначно і мають багатоваріантне тлумачення. Сучасна нотна графіка, яка внаслідок своєї абстрактної символічності, умовності й множинності тлумачень приховує особистість автора в нотному тексті, відкриває нові творчі можливості для подальшого експериментування виконавця-інтерпретатора з прийомами й способами звукообразного відтворення на інструменті.

Означена специфіка співвідношення інтерпретатора з авторським текстом як «гра смислів» у певному історико-культурному,

соціальному, художньо-естетичному контекстах обґрунтовується в постмодерністських культурологічних концепціях «відкритого твору» (У. Еко), «твору як тесту» (Р. Барт) як вільна гра зі смислообразами культури, переакцентуація й децентрація їх значення. Тому твір у постмодернізмі є не закінченим естетичним об'єктом, а відкритою формою художньої практики, що породжує щоразу нові ідеї. У зв'язку з цим проблема стильової адекватності виконавського тексту стосовно авторського нівелюється автоматично, оскільки для інтерпретатора сучасного типу важлива внутрішня обґрунтованість виконавської версії.

Постмодерністська стратегія інтерпретації музичного твору утворювалася в результаті поступового переосмислення ролі автора як Творця в структурі художньої комунікації. Але культурологічна концепція Р. Барта про смерть автора є логічним продовженням теорії Ф. Ніцше, в якій заявлялося про смерть Вищого Творця — Бога. Так, на думку О. Мазікова, певний час у культурі існував «культ автора», що виражався в пріоритетному статусі геніальних, творчих особистостей і частково уподібнювався Творцеві» [3, с. 211]. І лише в 1960-тих рр. у літературознавстві виникає нова «інтерпретативна парадигма» (А. Р. Усманов), що пов'язана з переосмисленням співвідношення учасників художньої комунікації: автор — текст — читач [3, с. 212]. Таким чином «народження читача», що репрезентує нову концепцію текстуального аналізу, зумовлює надання головної ролі виконавцеві-інтерпретатору, який стає повноправним співавтором поряд із самим Творцем.

Згідно з постмодерністською концепцією твору, прояв авторської свідомості «вбиває» сам Текст, який при цьому зберігає кінцеве і єдине значення. Тому здійснити нову інтерпретацію означає розширити культурний контекст твору, зробити його інтертекстом. У результаті «зустрічі двох свідомостей» — автора й виконавця-інтерпретатора — відбувається діалог різних точок зору, що ставить питання про рівноправність його учасників. Діалогічність як принцип сучасного художнього мислення відкриває нові смислові координати творчості, якими керуються митці у створенні звукообразної картини світу.

Таким чином, виконавська інтерпретація, яка ґрунтується на філософсько-естетичних засадах постмодернізму, передбачає головну роль суб'єкта, що в процесі пізнання й відтворення тексту як смислової моделі світу відкриває несподівані можливості інтерпретації твору. У результаті цих смислових відношень виконавця-інтерпретатора з авторським текстом і формується нова стратегія виконавської інтерпретації.

Поняття «твір як подія», що є доречним в інших видах мистецтва, не завжди застосовується в музичній сфері. Однак виявлення особливостей, які характеризують виконавський тип епохи постмодернізму, є важливим для подальшої типологізації музично-виконавського

мистецтва. Виконавець в умовах постмодернізму змушений вдатися до інтерпретації-розшифрування, адже різні типи текстів потребують тлумачення неоднаковою мірою. На відміну від наукового тексту, мистецький тип мовлення, який має образно-асоціативний тип мислення, є багатозначним і тому зумовлює множинність прочитань і тлумачень. Інтерпретування звукообразних ідей, закладених у нотному тексті, потребує визначення не лише механізму творення смислу Тексту, а й здійснення герменевтичного аналізу його прихованих значень. Отже, виконавець-інтерпретатор є ключовою фігурою, що перебуває в центрі художньо-комунікативного трикутника: «світ — митець — публіка».

Згідно з концепцією У. Еко, «відкритий твір» як культурно-мистецький феномен зумовлює усвідомлення особливої свободи мислення виконавця-інтерпретатора, спонукає його до формування власної моделі світу. Однак не лише звукообразна організація музичного твору, а й його смислове навантаження в сучасному мистецтві стають заплановано багатозначними. У цьому відображається загальна тенденція постмодерністської культури, яка стверджує ті творчо-виконавські процеси, які утворюють «поле ймовірностей» або «двозначну реальність», що здатні стимулювати щоразу новий інтерпретаційний вибір.

Отже, виконавська поетика як система методів та принципів мислення виконавця-інтерпретатора в умовах постмодернізму певним чином трансформується, що впливає й на використання засобів виконавської семантики. Так, на думку І. Чернової, «відбувається зміна, а інколи навіть «інверсія» виконавських і композиторських музичних засобів порівняно з класичним їх використанням». Далі зазначається, що «композиторськими засобами стають характер звукодобування, динаміка, агогіка, натомість виконавськими — гармонія, мелодія, ритміка» [4, с. 9].

Дослідження І. Чернової — це перша спроба охарактеризувати мистецькі процеси останньої третини ХХ ст. у творчо-виконавській діяльності митців. Але потрібно також зазначити, що розвиток цієї проблематики слід доповнювати й розширювати в напрямі визначення ролі та функції виконавця-інтерпретатора у зв'язку зі зміною ціннісних координат сучасного мистецтва. Нині актуалізується постання виконавця як суб'єкта творчості, котрий маючи певну інтерпретаційну свідомість, формує власне творче ставлення до картини світу в контексті постмодерністської системи цінностей і критеріїв. Отже, виконавська культура відображає ставлення суб'єкта до духовного простору на двох рівнях: смислового та мовного. Це й пояснює те, що зміни в мовному контексті впливають на виконавське мислення інтерпретатора, який здійснює «входження» до Тексту культури.

Таким чином, нова система ціннісних координат постмодернізму відображається в зміні свідомості суб'єкта, що зумовлює виникнення нового образу людини — людини Духовної, збагаченої досвідом інтелектуальної, розумової діяльності. «Інтелектуалізація» образу людини як наслідок раціоналізації музичної діяльності формує «інтелектуальний виконавський тип» (термін І. Чернової).

Дійсно, в умовах постмодерну виникає особливий тип творчості, де проблема співвідношення авторської свідомості з виконавським мисленням передбачає знання особливих «комунікаційних кодів». Таке мистецтво використовує прийоми інтертекстуального письма, цитації, колаж, що передбачають високий інтелектуальний рівень реципієнта-слухача. Тому виникає певний тип виконавської стратегії, що виокремлює інтелектуально-виконавський тип інтерпретатора.

Новий характер буття людини відображається й на виконавському процесі. Перед музикантом-виконавцем постають нові творчі завдання. Інтелектуалізація процесу створення виконавської концепції — це багаторівнева структура, що складається з таких рівнів:

- психологічного (суб'єкт творчості, що відтворює авторську свідомість);
- мовного (в системі «мова-мовлення»);
- комунікативного (в системі «автор — виконавець — реципієнт»).

Роль виконавця-інтерпретатора полягає у відтворенні звукообразних ідей композитора, які безпосередньо залежать від здатності музиканта виявити прихований глибинний зміст твору. Тому інтерпретаційний процес у контексті постмодернізму, що передбачає плюралізм ідей та смислів, характеризується множинністю звукообразних концепцій, які відбивають власну картину світу. Отже, сучасне музичне мистецтво — це співтворчість композитора й виконавця. У такому разі перспективами подальшого дослідження є виявлення специфіки індивідуальних трактувань звукообразних концепцій творів сучасних авторів на прикладі виконавської діяльності видатних виконавців-інтерпретаторів.

Список літератури

1. Балакірова С. Естетика музичного постмодернізму (на матеріалі творчості К. Штокгаузена та М. Кагеля): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.08 / С. Балакірова; Нац. тех. ун-тет України «Київський політехнічний ін-т». — К., 2002. — 21 с.
2. Курышева Т. Музыкальная журналистика и музыкальная критика: учеб. пособие / Т. Курышева. — М. : Изд-во «Владос-Пресс», 2007. — 295 с.
3. Мазиков А. Постмодернистская стратегия интерпретации текста и фортепианное исполнительское искусство / А. Мазиков // Известия РГПУ им. А. И. Герцена: науч. журнал. — Спб., 2007. — № 17 (43). — Ч. 1. Общественные и гуманитарные науки. — С. 211-215.

4. Чернова І. Музичне виконавство в ситуації постмодерну: автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.01 / І. Чернова; Львівська держ. муз. акад. ім. М. В. Лисенка — Львів, 2007. — 16 с.

Надійшла до редколегії 25.11.2013 р.